

ԵՐԱԺԵՏԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԵՐԳԻՆ ԻՆՓՆՈՒՐՈՅՆՈՒԹԻՒՆԸ

«Կ'ուզե՞ք իմանալ թե ազգ մը լաւ կը դեկավարուի թե ոչ՝ ունկնդրեցէ՛ք եւ դատեցէ՛ք իր երաժշտութիւնը»:

ԿՈՓԻԻԿԻՈՍ

Կ'ըսուի թէ ազգի մը հայելին՝ իր մշակոյթն է, հիմնուած տուեալ ազգին հոգեւոր եւ բարոյական որոշակի սկզբունքներուն, հաւատալիքներուն եւ ըմբռնումներուն վրայ: Ընկերութիւն մը յառաջ կ'ընթանայ, կը զարգանայ, կ'անի ու կը բարգաւաճի զինքն բաղկացնող հաւաքականութեան կամ գանգուածներուն ջանքերով ու աշխատանքներով: Սակայն, սոյն գանգուածին որեւէ թերութիւնը անպայմանօրէն կ'առաջացնէ արժեքներու խախտում, հոգեկան ամրութեան թուլացում եւ պայճան՝ համայն ընկերութեան ակամայ տուժումին: Հաւաքականութեան մը առաքինութիւնները, հոգեպէս եւ բարոյապէս, որքան ալ ադաւադուած ըլլան, այսուհանդերձ եւ՝ բարեբախտաբար, բնածին կերպով, միշտ ալ հաստատ կոթնած կը մնան հիմնական կարգ մը յենակէտերու, որոնք տուեալ հաւաքականութեան դարաւոր եւ ամրանիստ անկիւնաքարերն են: Անոնցմէ մէկն է «Իմաստութիւն»: Իմաստութիւնը՝ գիտնալ զատորոշելու իրականութիւնը՝ խաբկանքէն, լաւը՝ գէշէն, բարին՝ վատէն, ազգօգուտը՝ ազգակործանէն ...: Իմաստութիւնը՝ սահմանելու եւ արժեւորելու կեանքի իրականութիւններն ու թելադրանքները, ճշգրիտ հայեացքով ...: Իմաստութիւնը՝ ապագայի տեսականով, ներկան ապրելու, անցեալի յիշողութեամբ: Այսպէսով չէ՞ որ Մեծն

Մեսրոպ Մաշտոց առաջնորդեց իր ժողովուրդը, տալով անոր առաջին հայատառ գիրերով գրուած դարաւոր Սուրբ Գիրքին պատգամը՝ «Ճանաչել զիմաստութիւն եւ զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ»:

21րդ դարու սեմին, արագընթաց թեքնոլոգիի եւ գիտականացած այս ժամանակներուն, ականջալուր եւ ականատես կ'ըլլանք ժողովուրդներու ազատագրման պայքարներուն, եւ անոնց ինքնաորոնման, ինքնաճանաչման, ինքնագիտակցութեան ու ինքնագարգացումի ջանքերուն, որոնց հետեւանքով ու զուգահեռաբար, սեփական եւ ինքնուրոյն մշակոյթները, սնանելով իրենց մտաւոր ազգային ժառանգութենէն, կ'անին, կը ծաղկին, կը նոխանան ու նուաճումներ կ'արձանագրեն: Ու որովհետեւ, վերջին հաշուով, ժողովուրդի մը նուաճումը, այլ կարեւոր ազդակներու կողքին, նաեւ՝ կ'իրագործուի իր մշակոյթով, մեր հայ մշակոյթի ամենակարեւոր բաղադրիչներէն՝ հայ երգին ու երաժշտութեան մէջ նկատուող նահանջը, անկումը եւ այլասերումը կը դառնայ աւելի ցաւալի: Հետեւաբար, անձկագին հարց կու տանք եւ այս հարցադրումը կ'ուղղենք ամէն հայ անհատի, թէ այսօր՝ Սփիւռքի տարածքին ու մասնաւորապէս Լիբանանի մէջ, ի՞նչ մակարդակի վրայ կը

գտնուին հայ երգն ու երաժշտութիւնը:

Ուրբե՞ր են մեր երգի ու երաժշտութեան «դեսպանները», «ներկայացուցիչները», «մեկնաբանները եւ ստեղծագործողները» ...: Ցաւ ի սիրտ, կ'ըսեմք թէ՛ Լիբանանի մէջ, հայ երգի ու երաժշտութեան իւրայատուկ շփեղանքը օրըստօրէ կը հայաթափուի ու կը հայազրկուի, կը պարպուի իմաստէ, պարունակութենէ, որակաւոր ու իմաստալից քառապաշարէ ու մանաւանդ՝ ոնէ: Տաղտկալի, անախորժ, պարզունակ, աղքատ եւ անհրապոյր խօսքերով ու եղանակներով, օտարոտի եւ անհրապոյր խօսքերով ու եղանակներով, օտարոտի ազդեցութեամբ, բացարձակապէս գուրկ մեղեդիական հոխութենէ, ալլազանութենէ եւ երաժշտական կառուցուածք, «թխէ-փակցուր» յօրինումով այս «երգերը», հանրութեան կը հրամցուին (խորհին մէջ, հանրութիւնը կը մրհահարեն) գիշեր ու ցերեկ, ռատիոկայարաններէն ու հեռատեսիլէն, կը հնչեն տուններուն, վաճառատուններուն մէջ ... հասնելով, ակամայ, մեր հոգիներուն ...: Անդին, մէկիկ-մէկիկ, սունկի պէս բուսնող երաժշտական-գեղարուեստական ըմբռնումէ եւ տեսութենէ գուրկ՝ սակայն, «ժողովուրդէն սիրուած ու փնտռուած» երգիչներու կողմէ կը «մեկնաբանուին» ճաշարաններէն ներս, պարահանդէսներու, Տիկնանց նախաճաշերու եւ առաւօտեան ձեռնարկներու ընթացքին, եւ այս վերջինները, մեր կարծիքով, ամենամահեթեթ վնասակար ու դատապարտելի երեւոյթն է, երբ կը տեսնենք՝ հայ կիներու, հայ մայրերու (որոնց, քնականօրէն, վստահուած է նոր սերունդի ճշգրիտ ու հայեցի դաստիարակութիւնը) երջանկութեամբ, աջ ու ձախ ճօճուիլը այդ հնչիւններուն վրայ (որոնք տեղի կ'ունենան, շատ անգամ եկեղեցիներու ու դպրոցաշէն-ֆերուսրահներուն մէջ): Վերոյիշեալ նախաճաշ-ձեռնարկները, քնականաբար կը

կազմակերպուին, յանախ, յօժար ու գոհունակ հաւանութեամբը պատկան մարմիններուն ու տնօրէններու, որոնք կ'ակնկալեն որ նման երգեր «հոխացնելով» մթնոլորտը կրնան մղել ներկաները «ունկնդիրներն ու ճօճուողները» առատօրէն բանալու իրենց ֆսակները եւ հետեւաբար արձանագրելու «աննախընթաց» յաջողութիւն «եկամուտ» ապահովելու դպրոցին, որպէս զի ան հայեցի կրթութիւն չամբէ աշակերտին: Ահաւասիկ հակասութիւնը՝ հայեցի կրթութիւն չամբելու համար նիւթական ապահովել՝ մոլորեցնելով խաթարելով երէց սերունդներուն հայեցիութիւնը: Սակայն, այս բոլորը (արդիւնքը կ'արդարացնէ միջոցները) գոհունակ զգացում կու տան կազմակերպութիւններուն, միութիւններուն, դպրոցներուն, ակումբներուն, հայրենակցական համախմբումներուն, տիկնանց յանձնախումբներուն, վարչութիւններուն եւ կազմակերպիչներուն ... եւ այսպէսով, թափանցելով ու լեցուելով հանրութեան ու մանաւանդ մատղաշ սերունդներուն ականջներուն ու հոգիներուն մէջ, կ'ընկալուին իբրեւ հայկական երգ եւ երաժշտութիւն: Ու նոյնքան վնասակար ձեւով՝ օտարունկնդիրներուն մօտ կը ստեղծեն սխալ կարծիք հայ երաժշտութեան մասին, ոչ մէկ բանով տարբերելով, յունա-թրքա-արեւելեան «թանկօներէն, շարքիներէն ու մուղամներէն»: Ջարմանալին ու սարսափելին այն է՝ որ վերջին տասնամեակներուն, սփիւտահայ մեր բոլոր պատկան մարմինները, անոնք ըլլան, հոգեւորական, ազգային, մշակութային թէ կրթական, ընդհանրապէս ձեռնաձալ, լոնկայն, անտարբեր կեցուածքով, թոյլ տուին՝ որ սերունդ մը ամբողջ «սնանի, յագեցնայ, առնիմունի ու դիւթուի» այդ անմակարդակ ու «ռապիզային» հնչիւններով:

«Շուկայիկ» երգարուեստի ասպարեզի ոլորտներում մէջ գործող վերոյիշեալ «երգիչ-երաժիշտները», եթէ յաւակնութիւն ունին, եւ ունեցած են, յաղթական մուտք գործած ըլլալու երաժշտական հեղինակաւոր կալուածէն ներս (այն ալ լուռ համակերպութեամբը հանրութեան ջախջախիչ մեծամասնութեան) պատճառը՝ պատկան մարմիններու կողմէ ազդեցիկ, խիստ, ուժգին եւ շինիչ հակակշիռի քացակայութիւնն է, որ համագոր է՝ դասալիութեան:

Յստակ է, որ այս անշնորհիք երեւոյթը, որ անմիջական արդիւնքն է ստեղծագործ աշխատանքի եւ գեղարուեստական որակի որոնումի պակասին, շատ վնասակար եւ ուղղակի յոռի ազդեցութիւն կը ձգէ, ազգային հաւաքական ոգիին վրայ, ու հաստատ կ'առաջնորդէ զայն՝ դէպի երաժշտական ամլութիւն եւ սովածութիւն: Անտարակոյս՝ ամբողջ հաւաքականութիւն մըն է որ կը տուժէ այս իրավիճակէն, ու ակամայ իր ճաշակը կորսնցնելով՝ հետագային անկարող կ'ըլլայ ճիշդ կողմնորոշումով, բնորոշելու եւ արժեւորելու հարագաւորը, ազգայինը ու յատկապէս՝ հայկական ինքնուրոյնութիւնը հայ երգին:

Հայկական ինքնուրոյնութիւնը հայ երգին:

Հայկական ինքնուրոյնութիւն: Այո՛, անպայմանօրէն եւ անժխտելի կերպով:

Անգուգական ու հանճարեղ, հայ երաժշտութեան ամենամեծ վարպետը՝ Կոմիտաս Վարդապետը, կը հաստատէ ու օրէնքներով կ'ապացուցանէ թէ՛ «հայը ինքնուրոյն երաժշտութիւն ունի», թէ բնաւ երբեք ու ոեւէ ժամանակ, հայկական երաժշտութիւնը չէ եղած հնդկա-պարսկական, կամ ասորա-բիւզանդական, կամ յունա-եւրոպական: Արեւելեան՝ այո՛, սակայն միաժամանակ ինքնուրոյն:

Նման իր լեզուին ու տառերուն՝ հայ ժողովուրդը ունեցած է հայկական

ձայնանիշեր, նոթաներ, ու խազային դրութիւն, այսինքն, հայկական յատուկ ձայնագրութեան ձեւ: Այս հաստատումը ապացուցանելու համար է որ՝ Կոմիտաս Վարդապետ 30 տարի շարունակ ուսումնասիրել է ետք, վրացական, պարսկական, արաբական, բիւզանդական, քրտական (իր աւարտանաւը նուիրուած էր քրտական երաժշտութեան), ֆրանսական, գերմանական, ռուսական երաժշտութիւնները, տազնապալի, անխոնջ ու նուիրեալ հետազօտական աշխատանքի կը ձեռնարկէ ու հայ գեղջկական երգը կը բերէ, կը զարգացնէ ու երաժշտական կշռոյթի իւրայատուկ հայկական օրէնքները յստակացնելով, դարաւոր մեր երաժշտութիւնը կը տարածէ ու կը ծանօթացնէ հայկական ու միջազգային շրջանակներուն, որոնք ընդունեցին եւ ճանչցան հայ երաժշտութեան ինքնուրոյնութիւնը:

Այսու, երբ յետադարձ ակնարկով մը դիտարկենք վերջին 70 տարիներու ընթացքին մեր բոլոր մը Հայրենիքի մէջ կատարուած կոթողային իրագործումները, ստեղծագործուած գլուխ-գործոցները, գոհունակութեամբ եւ ազգային հպարտութեամբ կարող ենք ըսել թէ՛ մեր մշակոյթը եւ յատկապէս երգն ու երաժշտութիւնը, իրենց ինքնուրոյնութեամբ, ապրած են իրենց ոսկեղարը, շեշտակի ու գործօն ազդեցութիւն ունենալով սփիւռքահայ արուեստագէտներու վրայ, մինչեւ մօտիկ անցեալը:

Վաթսուռ-եօթանասունական թուականներուն, անշուշտ ազդուելով եւրոպական եւ ամերիկեան նորելուկ ու նորամուտ եղանակներէն ու «Disco» ոճէն, հայրենիքի մէջ յայտնուեցան «էսթրատային» կոչուած երգերը: Ինքնուրոյն ոճով, երաժշտական գեղեցիկ ու հարուստ կառոյցով, բովանդակալից քառ ու քանով օժտուած այն նոր երգերը

(այսօր դասական կարելի է համարել գանոն) արագընթաց գրաւեցին ու լիցքաւորեցին հոգիներն ու սիրտերը ողջ սփիւռահայութեան, բոլոր խաւերուն:

Այս երգերը յօրինողները, ձայնի եւ երաժշտութեան մեծատաղանդ վարպետներ էին: Աւետիսեան, Ամիրեան, Յարութիւնեան, Մէլիքեան, Չըքեան եւ ուրիշներ ... Ի հարկէ՝ կային նաեւ, ոչ շատ յաջող երգեր, վերջին հաշուով պէտք էր գոհացնել բոլոր խաւերուն նաշակը ... ու այսպէսով, «էսթրատային» հայ երգը՝ տարածուելով, Լիբանանի մէջ, սկսաւ ընդօրինակուիլ, անմակարդակ ձեւով ու մեկնաբանուիլ, յատուկ տեղական, կամ աւելի ճիշդը «շարփի»-թրփական երգերու ռոնով, այն ալ մի քանի երգիչներու կողմէ, որոնք շուտով «պարագլուխ» դարձան, «նուաճեցին» գազաթները, արտերկրի հայկական գաղութներուն ու ... դարձան դպրոց՝ ... օրինակ ու չափանիշ՝ ... առանց դոյզն նախապատրաստական երաժշտական եւ ձայնային կազմաւորում ունենալու:

Լիբանանեան 16 տարուայ պատերազմի ցնցումները առիթ տուին, որ այս տեսակի օրը նոր «թիւ-փակցուր» երգերը, անսանձ եւ ուղեկորոյշ, ախտաւարակուին յունա-թրփա-արաբական (նոյնպէս նորելուկ) երգերէն, ու վատա-ռողջ թաւալով, ծաւալին ու «քարգաւառին» ի վնաս հարազատ հայ «էսթրատային» երգին:

Ու մեծ դժբախտութիւնը այն է սակայն, որ այդ ժամանակ, ցայտուն կերպով ու ողջմիտ նախանձախնդրութեամբ, մեր մասնագէտ երաժիշտները եւ երաժշտական ֆննդատները վերահասու չեղան ծաւալող չարիքին, եւ հակազդելու համար ոեւէ յանձնառու եւ հեղինակաւոր ֆայլերու ու վճիռներու չձեռնարկեցին ... Ի քացակայութեան կատուին՝ մուկերը ազատ ու անվախ «նիռիթ» խաղցան ու

մրոտեցին հայ ժողովուրդի առաջնակարգ երգարուեստը ...:

Այժմ, երբ օրն ի բուն՝ հակազդելու անկարողութեամբ, կ'ապրինք փառային ուժականութեամբ ընթացող հոգիներու փուլզումը, նահանջը՝ ազգային հաւատամքներու, կորուստը տոհմիկ օժիտներու, քեկքեկումը աւանդներու, փոթորկայոյզ ու տագնապալի հոգեվիճակով ... կ'ուզենք բարձրացնել, բարձր, շա՛տ բարձր, մեր էութեան մէջ թափնուած ու երկար ատենէ զսպուած, ահագանգի աղմուկը՝ ի տես այս նոր տեսակի մշակութային ... կոտորածին ...:

Մեղա՛յ-մեղա՛յ, մեղա՛յ ... Կոմիտասին ... Ու ... կը մտածենք թէ այս ընթացքով, 21րդի դարասկիզբին, սփիւռացած հայ ժողովուրդս, պէտք պիտի ունենանք, կարծէք, նոր Կոմիտաս Վարդապետի մը, որպէս զի «արդի» կոչուած հայ երգն ու իր երաժշտութիւնը կրկին գտէ ու մաղէ օտաւր ազդեցութիւններէ, «ռապիզ»ներէ ու այլ անհոռնիութիւններէ, որպէս զի, կենդանութեան բերէ ցեղին ոգին, ռոնն ու հոգին, հաւատամքներն ու իմաստութիւնները ազգին:

Պատմութիւնը՝ ցաւալիօրէն, կը կրկնուի ...

Ճերմակ ջարդը՝ առկայ է ամենուրեք՝ ...

Ու եկ՝ Վարդապետ, ու մի խելագարի՛ր ...

Ժողովուրդի մը անցեալի փառքը՝ կը նշանակէ ներկայ փառք ու ներշնչանք՝ ապագայի փայլուն մտապատկերներուն: Ուստի, մենք հայերս՝ փոքր ժողովուրդ մը ըլլալնուս պատճառաւ, քնականաբար ու պարտադրաբար բաւական պարտաւորութիւններ կը դրուին ամէն մէկուս ուսերուն եւ խիղճին վրայ: Առաջին հերթին, գիտակցութիւնը՝ մեր ազգային պատկանելիութիւնը եւ գոյատեւումը հաստատող ու

ապահովող կարեւորագոյն գործօններուն պահպանումին եւ անոնց նիշդ կերպով սատարումին: Այնուհանդերձ, առաջնահերթ կարգով, համբերութեամբ ու հետեւողականութեամբ հարկ է՝ հայ ընկերութեան կրաւորական մեծամասնութեան թմրած ու անտարբեր հոգիներուն մէջ արթնցնել ցեղին կորովը, արմատախիլ ընելու համար յոռի վարքն ու բարքը ու այն բոլոր ախտերը որոնք կը կերպարանափոխեն ազգային մեր արժէքները, որոնք մաշումի ենթարկուելով մեզ կը հասցնեն հաւաքական ինքնութեան հոգեվարքի:

Վերոյիշեալ բոլոր մտահոգութիւններուն ու մատնանշումներուն՝ կ'ուզեմք աւելցնել թէ աշխարհացրիւ սփիւռփառի համար, հայ երաժշտութիւնը ի բացակայութեան մայրենի լեզուին շատ անգամներ, եղած է միաւորող գործօն, ազդակ եւ խթան, ու սատար հանդիսացած է անոր ուղղակի շաղկապուելուն իր նախնիներու հոգեւոր ժառանգութեան հետ, ինչ որ մտածել կու տայ թէ՝ հայ լեզուն, անփոխարինելի դեր ունենալով հանդերձ չի կրնար հայապահպանման միակ եւ բացարձակ միջոցը ըլլալ աշխարհացրիւ ժողովուրդի մը համար: Մշակոյթը ու մանաւանդ ինքնուրոյն երաժշտութիւնն ու երգը կորսնցնելը, լեզուն կորսնցնելէն ա'լ աւելի վտանգաւոր հետեւանքները կրնայ ունենալ:

Կասեցնելու համար այս համատարած համահարակը, վեռական դեր կրնան խաղալ հայ բոլոր պատկան մարմինները - եթէ՝ կազմակերպուած ու մտասեւեռումի հասնող ծրագրուած պայքար մղուի յանուն հայ երգի ու երաժշտութեան մաքրագտումին:

Այլ խօսքով, եկեղեցական, կրթական, մշակութային, հրատարակչական, լրագրական, լրատուական (ռատիօ-հեռատեսիլ) կեդրոնները, դպրոցները ակումբները, մարզական, երիտասարդական, պատանե-

կան կազմակերպութիւնները, ընտանիքները, շրջապատը, շրջանակը, տունը, խանութն ու փողոցը, ծանր պատասխանատուութիւն ունին ... (նոյնիմֆ «երգիչները» ունին ամենամեծ բաժինը այս պատասխանատուութեան):

Ինչպէ՞ս գործել համագաղութային իրատես հասկացութեամբ, գրական, անկաշկանդ եւ հանդուրժողական մօտեցումով, ծրագրուած առաջարկներով ու գործելակերպով:

Ի՞նչ ձեւերով ... յարմարագոյն եւ իրապաշտ, ինչպէս նաեւ, գործադրելի եւ արդիւնաբեր ձեւերու որոնումով, ճիշդ է որ հրաշքներու հաւատալու չէ: Արդի իրականութիւնը եւ տնտեսական իրավիճակները չեն արտօներ մեզի, մօտիկ ապագային, յուսադրիչ բարեւաւում մը ունենալ, սակայն, կ'արժէ՝ առանց վիատելու, փորձել:

- Օրինակներու կարգով, պատկան հայ բոլոր մարմինները կարող են հոգալ, կոփել ու յղկել այս նորելուկ երգիչները, նիշդ ուղղութիւն եւ ուսուցում տալով անոնց:

- Խնդրել՝ տեղական եւ հայկական երաժշտանոցներու մէջ ուսուցանող մասնագէտներու օժանդակութիւնը (սիրայօժար՝ եթէ հնարաւոր է) կոչ ուղղելով անոնց ազգային նախանձախնդրութեան ու գոհողութեան ոգիին, վասն հայ երգի անաղարտութեան ...:

- Դիմել՝ նախ ու մանաւանդ, հայրենի արուեստագէտներու տեղին ու հեղինակաւոր աջակցութեան: Եւ սա՝ ամենամպատակաւարմար ձեւն է, որմէ օգտուելով մեր «երգիչները» կը կարողանան ձերբագատուիլ խաթարող օտարաբանութիւններէն ու հայ երաժշտութիւնը վերադարձնեն իր հունին:

- Թելադրել՝ որ դիմեն երաժշտական դասական, էսթրատային ու ազգագրական հին հովովոյթներուն ու նոր կոյրներով

(րիթմով) ու ձեւաւորումներով (arrangement), ներկայացնեն զանոնք:

– Օգտագործեն օտար երաժշտութիւնները, «Hit Parade»-ներու հին եւ նոր երգերը, եւ զանոնք հայերէն բառերով երգեն ... եւայլն:

Տեղին է, այստեղ առաջարկել ու խնդրել ազգային պատասխանատուներէն, որ անպայման ստեղծեն ու կազմեն՝ հայահոծ գլխաւոր գաղութներու մէջ, երգի ու երաժշտութեան գնահատիչ մարմիններ, որոնք ուսումնասիրել ետք յօրինուած նոր երգերը կամ գործերը, «visa de sortie» «սփռուելու արտօնութիւն» տան, հեղինակաւոր կերպով: Ի դէպ, մենք գնահատիչ մարմիններու մասին առաջարկը ըրած էինք, 1987ին, Հայրենիքի մէջ կազմակերպուած կանանց առաջին հաւաքին, եւ ուրախ ենք որ վերջերս դարձեալ կը վերարժարծուի գաղափարը. յաւելեալ ապացոյց մը՝ անոր էական անհրաժեշտութեան:

Ընդհանուր եզրակացութեամբ, ուրեմն կրնանք ըսել՝ թէ հայ երգը, սփիւռքացած մեր ժողովուրդին հայապահպանման կարեւոր գործօնն է, եւ պարտինք երգ ու երաժշտութիւն գնահատիչ պատկան մարմիններու կազմակերպումով, ինչպէս նաեւ, սերտ աչակցութեամբը մեկնաբան երգիչներուն ու յօրինողներուն, ճիշդ հունաւորումի տանիլ զայն:

Բոլորս կը սպասենք՝ այս ուղղութեամբ յուսադրիչ արձագանգներու:

Հանճարեղ Պեթհովէն ըսած է՝

«Հոգիի կշռոյթ պէտք է երաժշտութեան էութիւնը ըմբռնելու համար:»

ՄԻՄԻ Յ. ԵՈՋԿԱԹԵԱՆ